

ІЗ СПОГАДІВ Т. ОСЬМАЧКИ

Творчість Теодосія Осьмачки привертає увагу сучасних дослідників, однак залишається далеко не вивченою. Частина його художньої, публіцистичної спадщини малодоступна, а тому постать Осьмачки як митця і людини висвітлена недостатньо. Заповнити цю прогалину в певній мірі допоможе спогад письменника про Сергія Єфремова, вміщений у газеті „Українські вісті” за 25 жовтня 1946 року.

Перебуваючи в еміграції, Т.Осьмачка не випадково звертається до постаті українського вченого, адже саме С.Єфремов відкрив його поетичний талант. У „Щоденниках” учений відзначав, що, працюючи над останнім розділом „Історії українського письменства, що охоплював 1918-1923 рр., серед численного поетичного хаосу він помітив „...цікаві постаті”, перед якими бачив майбутнє, „якщо не спантеличатися в сучасній хамській атмосфері”. Між поетів, „причетних до символізму”, дослідник виділив наймолодшого з них – Т.Осьмачку, поезія якого привертала увагу

самобутністю змісту, форми. „Біблійної простоти дух”, „нерозгадана глибіння образів”, „блискуча народна мова”, „епічний стиль дум”, „грандіозно-космічні” і разом „надзвичайно прості і не штучні” образи, „грандіозна сила фантазії”, закоріненість в органічно національний ґрунт – ці ознаки поетичного стилю митця відзначив С.Єфремов в „Історії українського письменства”.

Оцінкою С.Єфремова Т.Осьмачка дуже дорожив. Це підтверджує і його спогад, який разом з іншими матеріалами дає право стверджувати, що ідейно-естетичні, громадянські засади С.Єфремова були близькими духовному, морально-етичному світові Осьмачки. Вони скоригували його умонастрої, утвердили єдиний критерій у підході як до життя, так і до літератури – принциповість, об’єктивність і правдивість.

Маловідомий спогад Т.Осьмачки подається відповідно до оригіналу.

Валентина Барчан

Т. ОСЬМАЧКА

АКАДЕМІК С. О. ЄФРЕМОВ (Спогад)

Про той пієтет і ту повагу, що мав С.О.Єфремов, я довідався вперше тоді, як став співробітником Книжкової Палати в Києві.

Пригадую, це було весною 1922 р. Я прийшов на посаду, на працю. Ранок був хмарний, і в тому відділі, де я працював, нависала півтьма. Тому, засвітивши електрику і вилізши по драбині до найвищої полиці з книжками, я став дочитувати книгу „Vita Nova” А.В.Ніковського. Коли це входить моя начальниця, Ніна Борисівна Заглада, родичка академіка, тоді ще живого Біляшевського і каже: „А я для вас щось маю...” А я відповідаю: „А я нічого не хочу, бо читаю книгу над всі українські книжки!...” І показав.

– Чим же вона так сподобалась?..

– Це книга, – кажу їй, – така прекрасна стилістично, така зворушливо правдива своєю оригінальністю... А головно, елегантно-надхненна, і їй по красі рівної не було ще, мабуть, в нашій літературі... Цю книгу писав поет поетів!..

А вона:

– Я дуже рада, що у вас смак не розбігається з смаком наших академіків... Якби ви почули, що про неї каже академік Щербаківський і мій родич пан Біляшевський: без цієї книги ніколи Тичина не мав би тієї популярності, що має. І вся наша сучасна література не мала б доброї половини тих поетичних чар, що вона нині має. Студентством та інтелігенцією ця книга Андрія Васильовича Ніковського перечитується по кілька разів, як найкращий роман... А ви коли-небудь бачили пана Ніковського?

– Ні.

– О, ви багато мали б приємності, якби побачили. Він у товаристві незрівняний джентльмен... А які прекрасні в нього діти!.. Що там за красуня дочка!.. А синок такий здібний, такий божественно хороший, вони обоє ще вчаться в гімназії. В них була мама грекinya... З нею п. Ніковський одружився тоді, як був в Одесі студентом... Але, на жаль, вона посиротила своїх дітей: недавно вмерла... Та й побивався ж за нею Ніковський!.. Тепер він за кордоном... Тут його тільки приятель є – С.О.Єфремов...

– Ну, це, кажу, історик літератури. Він, мабуть, не такий, як Ніковський.

– Як вам не сором таке говорити, тов. Осьмачка... Та Єфремова пан Ніковський шанує... Що – шанує?.. Любить!.. Та чи можна казати – любить чи шанує, коли ми всі його словами дихасмо, неначе

здоровим нашим повітрям... Він наша совість і наш гнів... А якби ви знали, який він сердитий... Він про кого як напише статтю, то вже той навіки пам'ятатиме!.. Тільки, що всі Єфремова дуже шанують. Це наша сила... Це енциклопедія всієї української науки... Та ви його сами побачите... Йому Нарком видав охоронну грамоту... І він уже в себе на Гоголівській... Та ось записка від нього... Він просить, щоб ви ввечері до нього зайшли...

Я взяв записку і став читати, а Ніна Борисівна Заглада тим часом вийшла. Справді, в записці стояло: „Прийдіть до мене о 10 год. після півдня...” Це запрошення мене так схвилювало, що я аж сів на драбині від незвичних почувань. І для мене уже не існувало ні полицок з книгами, ні електричної лампочки, що осявала весінній холод у кімнаті і специфічний пах злежаних книжок. Бо у моєму естві одбувався, мабуть, той єдиний процес душі, що в таких випадках може охопити кожного початкуючого письменника...

Мені здається, що і пілот таке переживає, коли перший раз справляє свою машину перед вильотом через холодний верх високої сніжаної гори: „Боже, який то світ!” зупиняє почуття всього єства і тільки аж тоді повними грудьми зітхає, коли машина доторкнеться коліщатами землі...

З таким настроєм побіг я до Косинки, що мешкає на Святославській вулиці... Навіть пообідати в їдальні забув...

У нього перед триповерховим будинком росли чотири велетенські тополі і верхами, повними блискучого, дуже ще молодого листя, дивилися у вікно до молодого ентузіяста, який, може, щодня мені говорив: „Що можна Богові, те не можна бичкові”. А хороші письменники, що багато читають, нічого не пишуть і трошки думають, схожі теж на богів, які створили світ, дивляться на нього й нічого не бачать; а письменники як боги дивляться на божий світ і бачать там... не скажу що...”

Я постукав... За дверима почув його кроки, але дуже швидкі й незвичні для його ходи. Він одчинив – і вигукнув: „Валерік! Прийшов тов. Тодось!” І додав екстатично: „Але кацо!”.. Вигукнув і поперед мене нетерпляче-швидко пішов, я за ним: перейшли кімнату господині і ввійшли в його мешкання... Біля столу сидів тоненький, середнього росту, юнак у пенсне, тримаючи на колінах розкритий рукопис... На вигляд парубкові було років 22. За його спиною висів на стіні, приколений однією кнопкою, великий портрет Лесі Українки, що тоді саме видав його „Держвидав”, і смутком обміряв простір кімнати з ліжком у її глибу; з двома стільцями, з столом, з лямпою на столі, чорнильницею і пером... „Валерік” устав, поклав рукопис, не закриваючи, на стіл і подав мені руку, промовивши: „Підмогильний”... Він одягнений був у студентську курточку і в чорні штани на випуск... Перше враження було від нього, що це невимовно добра і товариська натура. В його усмішці і в короткозорих очах було сяйво дитячої простоти з тією думкою, що говорила: „Коли на світі щось узнати, то воно потрібне”. Тоді як з Косинчиного вигляду можна було вчитати: „Все на світі прекрасне, коли ми його не знаємо, а тільки чуємо про нього”...

Обоє ці мої спостереження спроектували і розвиток обох письменників, з якими я зустрічався по-приятельськи все своє київське життя. Підмогильний після знайомства негайно ж запропонував:

- Ну, товариші, сідайте... І ви, тов. Тодосю, слухайте: я тільки що поперед вас увійшов і сенс розмови буде ясний і вам.

Я сів на стільці коло столу супроти Підмогильного, а хазяїн, одійшовши у глиб кімнати, сів на ліжку... І „Валерік” провадив:

– Я це від Сергія Олександровича Єфремова... Ну ж він мене і одчитав за Фрейда. Він мені каже, що Фрейд, зводячи все до статевих інстинктів, затамовує весь сенс людського духу... Найперше Фрейд заперечує філософію Платона, з якої вийшло християнство, як із обробленої землі весною вкинуте зерно. Коли ж узяти життя великих полководців: Цезаря, Ганібала, Олександра Македонського, Серторія і Наполеона, то їх натуру, очевидно, більше вабили авантури воєнного гатунку..., що ніякого стосунку не мали до статевої проблематики. Згадані люди були візіонерами такими ж, як і найбільші світові мистці... І через те, каже Сергій Олександрович, не треба прислухатися до модних доктрин, а треба читати, поки ще наші серця не вибрали життєвої філософії, всі філософські системи найвизначніших мудреців... І та, що буде найближчою до вашої натури, знайдеться, і буде помагати розуміти світ до того часу, коли ви самі себе побачите серед світу. А поруч з цим треба знати Франка, Лесю Українку і Драгоманова, Антоновича, Костомарова, і Грушевського, і це з'ясує наше становище серед інших націй. А великі майстри слова всього світу навчать: що навколо нас є значущим і що мізерним. Навчать бачити факти у нашому українському житті... Але казав, щоб ми не гонилися за великими мистцями, щоб їх способами виявляти думки, а щоб наші думки стали фактами: чи мізерними, чи значущими для нас самих, і ми вже з ним щоб ладували так, як наше серце та здоровий розум підкаже...

На цім місці увійшов, – продовжував Підмогильний, – проф. Дорошкевич і, познайомившись зі мною, заговорив: „Вітаю, вітаю... Читай вашого „Івана Босого”. Дуже сильна річ... Але, Валер'яне... Як вас по-батькові” – Петрович, кажу... А він: „Дякую... Але Валер'яне Петровичу, та ідеологія, що ви провадите у своїх писаннях, викине вас швидко із радянського суспільства...”

Через те треба вам доконче, як всьому нашому молоднякові, пристосуватися до нового життя, щоб не відставати від його темпу, щоб не бути назадником, щоб урятувати українську думку серед комуністичного миру...”

Тут Сергій Олександрович як стукне кулаком об стіл, як схопиться, та як присікається до нього:

„Що?! То ви нашу молодь хочете змаху спаскудити? Та коли людина починає пристосовуватися до завойовників, то втрачає себе, робиться креатурою цих завойовників... Вона вже стає, хоч би мала найблискучіший талантик, чужою для свого одноплемінника, і ворогом для свого селянина, що є основою нашої нації. Чужою, бо завойовники не спроможні змаху так, як ви пропонуєте, переробити людей, але так, як і ви хочете, аби люди наділи їх машкару і нею задавити і голос звичок, і голос крові цілих поколінь. Щоб людина українська, а село ж є її джерело, видавала той голос, який властивий машкарі. Коли вона лисина, то щоб тоненько гавкала з-під даної машкари; коли вона злодійська, то щоб злодійські правила речі. І уявіть собі, коли збережеться щось людського десь на дні душі, а людина буде все таки робити за вимогами нового лику, то те людське однаково втрачає всяку ціну, утративши цілість природи... Франко тим великий для нас, що він хоч і пізно, але робив так, як і писав:

*„Проти рожна перти,
проти хвиль брести,
сміло аж до смерти
Хрест тяжкий нести”.*

А почуття і думка для мистця лише тоді має самобутню і будівничу силу, коли вони ідуть у словесну форму без всякої хитрої пристосуваньницької метаморфози.

Великого розуму письменники це знали і думкою, і почуттям не припасовувалися до жадних вимог і, боронячи весь комплекс своїх духовних переживань, воліли бути у постійній тривозі, ніж припасувати себе до підлих обставин...

Великі письменники є совість і обличчя свого народу і мусять мати гідність перед талантом їм Богом даним... І ось Олександр Костевичу коли ви не скажете перед оцим талановитим юнаком, що ви жартували, то прохаю мене ніколи не помічати... А зараз я дуже заклопотаний і прохаю вас обох мене лишити самого... А ви, пане Підмогильний, не забувайте, де я живу...” І уявіть собі, товаришу Гриша, і тов. Тодосю: Дорошкевич знігився, і як побита собака вийшов від Сергія Олександровича, навіть не сказавши: до побачення. І тільки зі мною на вулиці прощаючись мовив:

„Сергій Олександрович сьогодні не в гуморі...”

Тут уже і я встряв у розмову, „Ось, кажу: у мене запрошення до Сергія Олександровича”. Підмогильний так і підхопив:

- То ідіть, ідіть... То вся наша Україна... Такої Росії навіть і росіяни вже не мають...

А Косинка, схопившись із ліжка, вигукнув:

- Якби я був лицар і мав панцир добрий і над усіх могутній і над усіх хоробрий, то за таке діло я б уже сьогодні ввечері Сергія Олександровича покликав до дівчат!

Ми засміялися, та Косинка, не перериваючи мови, вже зовсім іншим тоном, тоном якогось сотника, закінчив: „Хто не обідав, ходім до їдальні „Нархарч”.

І ми всі три вийшли.

Надворі було ясно. Сонце, розгорнувши хмари, осявало всю Святославську вулицю. Тополі тільки що розгорнутим листом стояли у сонячній світлі і нерухомо слухали його тепло. Горобці на дахах плігали і цвірінчали, люди випережали нас і поспішали нам назустріч, неначе світлі тіні. І ми всі ішли мовчки із несказанно добрим настроєм, ніби чуючи над собою слова великої ласки:

„Я сонце, а ви мої діти, любіші, як горобці і тополі, і ті люди, що схожі на світлі тіні.”

З їдальні ми розійшлися кожний у свій бік.

На Гоголівській вулиці, на якій жив С.О.Єфремов, світило кілька електричних ліхтарів... Людей гулящих було повно: їх рух видавав шарудіння з-під ніг, повне збуджуючої пристрасти. А як у мене вертілися слова Підмогильного про „машкару”, а Косинчині про дівчат, то мені здавалося, що вся вулиця людей єсть маскарадне їх коло, що танцює тихим танцем і своїми частинами то виринає під ліхтарями, то зникає у тінь, де, мабуть, женихалися, бо відти йшов регіт. При чім це коло було розтягнене від Столипінського скверу до Павлівської вулиці, проходячи боком по обох краях Гоголівської. Над ними світили великі зорі, сповнені такої ваги, як і повна осіння роса на вечірніх кущах скверів, що струшувалася додолу найменшим шерехом...

Бо щодня з-за ліхтарів розтинався гамір, як зараз же відривалася зірка від небесної висоти і писала веселу, блискучу смугу над вулицею.

Я підійшов до двоповерхового дерев'яного будинку в стилі російських дерев'яних дач і постукав у дощану браму зроблену аркою. Але ніхто не виходив. Я напнувся, налягаючи на неї, й вона відчинилася. У дворі був садочок, обгороджений невеличким дерев'яним тинком; садочок тихо дихав вечірньою парою. З правого боку темнів маленький дощаний ганочок. Східці закрипіли під моїми ногами. Я по-

дзвонив. Сінешні двері мені відчинив О.Ю.Гермайзе, як потім я узнав, надзвичайно талановитий професор укр. історії.

Коли я спитав, де живе Сергій Олександрович, він показав праворуч від мене одноцільні двері, свіжо вимазані білою фарбою, що блищала від електричної жарівки, вкрученої серед сіней у стелю... Серце моє стукало страшно. І я подумав: нечувана річ... Ніколи, ніде так не хвилювався, а тут на тобі! Мабуть, це через те, що йду не до великого пана, а йду з візитом до справжньої України... І чудодійно зараз же після такого висновку я заспокоївся. В кімнату мене впустив сам Сергій Олександрович. По своїй звичці я в одну мить побачив всю кімнату, хоч вона осягалася із столу лямпою під зеленим абажуром.

Господар був у сірому костюмі по-європейськи прасованому і вишитій українській сорочці з стоячим комірцем. Стюжки на комірі я не помітив, бо вона зливалася з кольором манішки... Зачіска схожа була на ту, що мають на портретах Іван Стещенко і шведський письменник Стрінберг... Крім того, господарів чуб, наполовину сивий, нагадував мені найжачене пір'я на степовому шуліці, що збирається битися... Вуса звисали по-козацьки; очі дивилися чатуючи – уважно, надаючи всьому виглядові неумолимо сміливу рису згаданого степового птаха.

З правого боку від столу й вікна висів портрет Шевченка під рушником, а на правій стіні, над диваном – портрет Драгоманова; і на лівій – портрет Салтикова-Щедріна. Під ним стояв другий диван і поруч з ним, трохи до дверей стояла шафа з книжками... Тоді я думав, що то всіх книг у С.О.Єфремова. Але пізніше, коли я став бувати у тім домі частіше, то побачив ще дві сусідні кімнати повні книг у шафах. Сергій Олександрович промовив: „Дуже радий з вами познайомитись. Сідайте.” І показав рукою на диван під портретом Драгоманова... А сам сів коло столу, повного з боків книг, а посередині з рукописом незакінченим і розкритим на палятурках. Господар продовжував: „Я вас покликав, щоб з вами познайомитися і сказати... а ви про це й Косинку сповістите... що для вас обох в Академії виписали „аровські” пайки... Завтра вже можна одержати... А зараз я вас приймаю в себе, як несподівану для українців духовну пайку... Мені дав пан Голоскевич ще в рукопису ваші твори... Вони для мене і для нашого слова довгожданий сюрприз... Бо ви, справді, маєте такий великий талант, про який вам самому не догадатися... Але я зараз вам тому правду кажу, щоб не дуже боляче вам було слухати про помічені мною негативи... А що ви зараз робите?” – „Я працюю в Книжній Палаті”...

– „Ні, я питаю, що читаете і пишете, або думаете писати” – „Сьогодні закінчив читати „Vita Nova” Ніковського. А тепер буду читати „Історію англійської літератури” Тена...”

– А ви думаете кінчати інститут, бо я знаю, що ви студент?

– Сергію Олександровичу, я ні однієї справи не кидаю, коли почну...

Хоч би вона мені коштувала довгих років, а закінчу..

Господар зітхнув: „Людина гадає, а Бог діло робить... Тепер цю приказку можна трохи модифікувати: Людина працює, ЧК арештовує, щоб не працювали... Так, ми живемо у вельми ворохобний час і треба багато сміливості і любови до діла, щоб жити і своє діло не кидати... І ви не кидайте і не занегайте Богом даного вам хисту, який сам по собі уже вас зобов'язує... Знайте, що нація говорить до світу про себе тільки голосом призначених на те людей від самої природи. Ваш талант свіжий і сильний, але ваше слово пробуває у смугі вашої ж неуваги... Це не гаразд... Це походить трохи на зраду свого племені... Це походить на того громадянина, якого нація перед лицем своєї небезпеки кличе в козацькі ряди, а він ухиляється від повинності.

Ви можете зараз подумати: оце, не думав серед жнив куті їсти, то на тобі, моя душе... Думайте, як хочете, а ми волі не маємо, то в таких випадках слово щире і талановите єсть Божа зброя супроти нашої кривди... Ви не пильнуйте ні повнозвучності рим; ні, навіть... – у деяких речах – закінченої окресленості картин, що завжди іде з ясністю думки... А в житті тільки та людина має ціну від початку світу й до останнього дня його... та, що знає, як і де себе корегувати... А зараз, тов. Осьмачка, ходімо зі мною наверх і нап'ємося чаю, щоб наша розмова не захолинула.”

– Сергію Олександровичу! Я вечеряв перед тим, як мав іти до вас...

Крім того у мене костюм мені не подобається... А у вас, мені казали, єсть кого боятися, будши одягненим не елегантськи...

Коли я говорив про костюм, то почув якось невимовно болочу фальш, але міг стриматися, бо не міг думати у той момент. Він усміхнувся собі у вуса і, ніби того не помітивши, ніби з найрозумнішою людиною має побачення, відповів: „Так, я сходжуся з своїми родичами до столу, а вони вмють помічати людей і в невідгнаних декораціях”. – „Ні, вибачте вже мені, я не піду...” Він здивовано на мене подивився зверху донизу і промовив: „Я прохав одного добродія, що завідує Дніпросоюзним кооперативом, щоб видав вам... у них єсть... англійського сукна на костюм... Це тоді, як вийде ваша книжка...”

– Дякую... Бувайте здорові!.. – відказав я. Господар подав руку і вийшов зі мною на ганок і сказав навздогін: „Двері моєї хати завжди відчинені для вас... Та й так будемо часто зустрічатися, бо Київ це не ціла Україна...” І хрюкнув дверима...

А я, виходячи знов на вулицю, пам'ятав добре – не ціла Україна... Коли, мабуть, живісінька її душа живе тут на Гоголівській вулиці... І дивно, я ніколи не любив ні дидактичних книг, ні учителів з доктринерським тоном. А тут кожне слово одгонило громадською дидактикою, а все таки його серцем приймав, як найдоконечнішу радість потреби... І я знаю чому це. Через те, що в словах Сергія Олександровича завжди почувався мудрий реаліст, якому і громадське діло було явище обмежене певними формами, і мистецька картина була теж явище реальне. Тому так легко в академіка Єфремова найдокладніша дійсність сходилась з уявними речами на містку, перекиненому естетикою від духу до матерії... Але дивніше мені було те, що я тоді несподівано для себе з усього зробив висновок, що Підмогильний копіює в акад. Єфремова його поведінку.

Але це вже мене не здивувало... Не здивувало мене такого, який був зачарований тією простотою і довір'ям до мого глузду, що виявив С.О. одвертим діловим ставленням вперше зустрівшись і познайомившись... І, ніби підсумування моєї екзальтації, з моїх уст мимохіть вирвалися тоді слова: „Боже... які то люди єсть на Україні!.. І як легко можна стати щасливим!”

Я не згадую за всі ті праці літературно-наукового характеру, що академік написав... Кожна культурна людина їх знає... Важливо, що вони створили передумови до його небуденної громадської поведінки серед суспільства...

І ця людина мала на все суспільство такий сильний вплив, як і на молодих літераторів. Студенти, хоч їх всякими „чистками” викидали з вищих шкіл тисячами і потім забирали їх масами в всякі канальські роботи, не втрачала людської надії про те, що Батьківщина ще живе, бо десь у Києві був акад. Єфремов. А ті, що мали щасливий випадок залишитися у стінах інститутів, ходили і працювали в лябораторіях і в аудиторіях з полегшеним душевним лихом та з якимсь ентузіастичним завзяттям, коли чули про академіка що-небудь, завжди похоже на чудову казку...

В той час, коли і небо зловісною кам'яною брилою, неначе другим дахом над чекою, давило кожний рух серця у мешканців міст і сіл... Коли примара кривавого терору дивилася з очей найближчої людини і паралізувала найспокійнішу цяточку вашого духу... Тоді, коли донощики і шпиги складали 2/3 громадянства і ворушилися день і ніч в організмі української нації, неначе всеруйнуючі бактерії у крові недужого на незлічиму недугу... І в ці часи, коли до студентських вух долігала звістка, схожа на таку, як ця: „Буцім голова наркому Панас Любченко розмовляв у академічній залі з С.О.Єфремовим у присутності багатьох людей і, між іншим, несподівано спитався: „Чого ви, Сергію Олександровичу, у нас не хочете так працювати, як у попередніх націоналістичних урядах?” А О.С.Єфремов відповів: „Тому, що у вас людина не має права на власну ініціативу, не має права совісти... А найголовніше – не має волі слова...” Коли ж йому Любченко зазначив, що волі слова не мають тільки 5% українського населення, шановний академік з притиском підкреслив: „У наших умовах мовчання цих п'яти відсотків означає мовчання всієї нації...”

Ясно, що в добу непорушного диктаторського тиску, спідлення, підлизування, вислужування і гуртового шпигунства такі чутки з академічних святинь науки, які ще тоді були не цілком обляпані болотом нахабної вульгаризації катівень, поліції та комсомольської вулиці... викликали у глибині чистих юнацьких сердець, спраглих пориву і блиску духовного подвигу... нечуване захоплення і пієтет до особи, якій приписувались такі речі... Навіть неокласики на чолі з Зеровим, приятелем Хвильового, з яким він творив спілку для відпору комуністичної стихії з півночі і для тиску з комуністичними елементами місцевими на місцеві молоді національні сили... навіть Зеров, коли читав лекції про літературу і доводилося йому наводити цитати з книжок Єфремова, то перед тим, як вимовити це прізвище, знижував голос і з повагою вимовляв: „У книзі Сергія Олександровича в такому то місці, так то говориться...” При цьому всю аудиторію проймав один почуттєвий дотик, від якого на протязі лекції йшла луна по всіх закутках душі про страшну дійсність і незвичайну людину... І ця людина була тоді мірою власної гідності і розміром глухої трагедії для нашого краю.

А Андрій Васильович Ніковський, коли приїхав із-за кордону, то своєю небуденною елеганцією і феноменальною культурністю тільки надав блиску в наших очах Єфремову. Бо всі бачили, що цей єропеець на академічних виступах, зачаровуючи слухачів незвичайно поетичними промовами, до яких не дорівнювалися лекції Зерова, – при кожній нагоді виявляв любовну пошану до людини в сірому елегантному строї, у вишиваній українській сорочці з стоячим коміром, в якому застіжка зливалася з манішкою.

І молодь цим обом людям віддавала свої надії і свої сердечні поривання. Слухаючи Зерова і Рильського, і Пилиповича, і Драй-Хмару, і Бургарта – вона в їх не бачила поважного національного явища, хоч вони і вели настирливу агітацію про значення наслідування класичних зразків авторів, які були і в свій час цьому часові чужі... Молодь прекрасно бачила, що Рильський в октавах має не повні рими; а в найкращій своїй поемі „Чумаки” переспівує народні пісні... Напр., народня пісня:

*„воли не п'ють,
а голосно ревуть:
путь-доріжку чують!”*

У Рильського:

*„Бо вже воли почули дальню путь:
води не п'ють і голосно ревуть”.*

А його лірика вся має підґрунтям теми і настрої далекі від занедбаних рідних тем; вона дихає повітрям чужих муз: і з Андре Шеньє, і з Ередія, і з Блока, і з Аненського і Буніна... А вся номенклатура поетичних назв у його ліриці взята теж з французького парнасу...

Це студенти бачили, знали і дивилися на їх так, як часом хлопчик років 1-2-х дивиться на дорослу п'яну людину, що переходить в березі кладку на річці, яку можна обминути: „Ан-ну... Чи перейде? Чи бовтне у воду?”

Свою Європу сами неокласики виставляли вельми підозрілою дамою, бо ніколи не закликали до оригінальних грецьких авторів, або до чого-небудь оригінального з нової літератури.

А кликали до епігонської літератури римської... Не бажаючи прищепити молоді поважних бажань у цій галузі, а тільки цінити декларацію і „списування з книг”.

Вони відмахувалися від проявів національної творчості. Студенти це бачили, інколи, може й зачаровувалися неокласичними сиренами, що кликали студентські човни на пустельні скелі бурхливого життя, але буди зв'язні з загальною українською бідною, шукали живого слова на „сьогоднішній день” у літераторів тих, що вийшли разом із студентами із села, разом з ними учились і разом шанували у першу чергу С.О.Єфремова і А.В.Ніковського за його книгу „Vita Nova”. Її у нас і не згадують ніде... А вона у всіх, не виключаючи і неокласиків, мала колосальну популярність. Ми з Косинкою читали її мабуть разів сім. Бо то книжка і тепер винятково цікава для української критичної думки, тоді як неокласичні писання нічим не відрізняються від трактовки літературних явищ у книгах Овсяннікова-Куліковського і Нестора Котляревського...

Маючи все це на увазі, і як можна тепер пропагувати на тлі минулого рух неокласичний, як якийсь незвичайно життєдайний?.. Тож був процес підмінювання дійсної правди на її тінь... Він не заслужив тієї слави, що їм роблять тепер євнухи української творчості, які схожі на тих людей, що хвалять божевільного агронома, який з усіма правилами своєї науки пропонує садити не натуральну бараболу, а дерев'яну... вироблену у теслярській якогось колгоспу.

І через те у цей сліпий час на всяке благородство, як доконечний обов'язок перед замученою Батьківщиною, треба поставити на повний зріст перед нашими людьми образ справді великої людини, академіка Сергія Олександровича Єфремова.